

PROSTORNA ZNAČENJA PADEŽÂ U JEZIKU MIHOVILA PAVLINOVIĆA

VLADIMIR ANIĆ

I. O jeziku Mihovila Pavlinovića već sam pisao.¹ Ovdje će se iznijeti daljnji rezultati rada na njegovu jeziku. Mihovilu Pavlinoviću pripada posebno mjesto među hrvatskim piscima XIX stoljeća koji pobuđuju interes opće, kulturne i književne historiografije. Njegova knjiga *Različiti spisi* (670 strana) ekscerpirana je za Rječnik JAZU. Izbor je logična posljedica toga što je Pavlinović uživao veliki ugled kao stilist za života,² a i sam je sabrao oko 4000 riječi za Rječnik JAZU³ i ostao do danas u studijama koje navode primjere iz Rječnika JAZU izvor od povjerenja i važnosti. Pavlinović je sakupljao riječi i narodno blago, bio je vatren borac za ugled i položaj hrvatskoga jezika (prvi je u Dalmatinskom saboru 1861. progovorio hrvatski) i uporno pisao o upotrebi njegovanja i poboljšavanja jezika u tadašnjim časopisima. Ali, ipak je najviše vjerovao u misiju književnosti za narod i u publicistički rad (u čemu je bio vrlo plodan) nego u filologiju, pa »slovničare« nije štedio nesmiljenih sudova.⁴ Ovdje se ne postavlja pitanje do koje mjere će se Pavlinoviću dati pravo ili krivo, ali su njegove zasluge i opće djelovanje takvi da o njemu možemo govoriti kao o filologu kojemu nije bilo stalo da to bude.

Ovdje se obrađuju prostorni odnosi u padežnom sistemu u jeziku Mihovila Pavlinovića. Kao materijal uzeta je njegova knjiga »Različiti spisi«, Zadar 1875 (dalje u tekstu broj znači stranu). Neće se davati statistika materijala, nego će se označiti, gdje bude potrebno, da li je primjer pojedinačan ili redovan.

¹ »Uzročna značenja padežâ u jeziku Mihovila Pavlinovića«, *Jezik*, XX/1972—3, br. 1, 2 i 3, str. 19—24, 59—63, 84—95. V. tamo i drugu literaturu.

² Urednik *Narodnog lista* i *Iskre* Nikola Šimić piše mu 14. XII 1883: »Kad se izuzmu vaša djela, donekle Vuka i Daničića, kažite jednoga pisca, koji bi mogao služiti našoj mladeži uzorom u pisanju?«, Ante Palavršić-Benedikta Zelić, *Korespondencja Mihovila Pavlinovića*, Izd. Historijskog arhiva, sv. 4, Split 1962, str. 398.

³ Za ovaj podatak i druge pojedinosti v. bilj. 1.

⁴ Npr.: »Krupni gonetavci i sitni slovničari sobom se prže; pa se zaludu već nude u najam. A književnost je stupila na dostojanstvo koje nju pristoji.« *Različiti spisi*, Zadar 1875, s'r. 226.

a regionalnom nivou (što je vidljivo u toponimima kao *Put Bo-anjca* itd.) i u tom smislu u tekstu karakterizira jezik Pavlinovića kao pisca.

4. *s(a) + genitiv*

Konstrukcija označuje da se nešto odjeljuje

a) od gornje površine pojma u genitivu:

Tko se danas obraća / da *s' nas* rdju otrese, nami se čini da naj-pametnije radi 56, *S kotarskih ravnina* stupaš na prominske površine 122, *Sa šuma hvarskih gledaš* gozdovito Biokovo 122, Stresaju prašinu *sa iztočenih rukopisa* 393,

b) od pojma u genitivu u cjelini:

Da uklone *s puta* nesposobnjake koji se i u najboljem narodu kote 2, Hrvatska samouprava ima biti ona znamenita *točka*, *s koje* može poluga narodnih sposobnosti doprieti do najvećih državnih stečevina 2, Hrvati, Rumunji, Srbi, Turke im *s ognjišta* makoše 14, Majka Božja, snešena *s velikog žrtvenika* / lazi nad glavami bogoljubnih hodočasnika 66.

c) Srodno je značenje da što dolazi od nekog pojma koji se naziva u prostornom ili kakvu drugom (hijerarhijskom i sl.) smislu na većoj visini ili na drugom mjestu:

Ako se bojiš samovolje i napasti *s višega* jali *sa strane* / tad ti je stupiti na branik / da čuvaš stečevine 3, *Liepo* je pogledati pitomi Zadar pri moru: *sa svih strana* oblilo tiho jezero 53, Kad proljetos slušamo *s visokog tronoga* dokazivanje, kako za Dalmaciju /nisu / županije 131, Stare slobode potvrđene *sa makarske posjedalnice* od generala Rukavine 132, Taj nazadak je *s višega* udario 329, Hrvatska prekinula veze koje bi joj *s one strane* mrsile pravo na sadanji i budući život 225.

d) Pojedinačni slučaj ima značenje stanja u prenesenom značenju okoline ili sredine:

S jedne i s druge strane niže svećenstvo u puku zaboravljeno 225

Između značenja a, b, c : d postoji razlika u dinamici radnje — u prva tri slučaja se prenosi, u četvrtom je lokaciona. To objašnjava moguću zamjenu sa *na + lokativ* (*s druge strane = na drugoj strani*), što u prva tri slučaja nije moguće (*ako se bojiš samovolje na strani*).

5. *iz + genitiv*

Konstrukcija označuje ablativni proces kojemu je ishodište pojam ili mjesto u cjelini, odnosno nutrina neke nedjeljive cjeline ili ambijenta:

Dajte Strosmajeră, Dobrila, Račkija, ako ćete da vam crkveni život u Hrvatskoj izide *iz uzaknih međa dnevne navade* 3, Novinam je zadaća / da javljaju / kakva im odjeka odbija *iz naroda* 8, Razbojništvo *iz puste* premjestit će se u gradove i sudnice 16, Pogled na Kotare spominje ti Jankoviće / Smiljaniće / koji se dižu *iz razvalina starih hrvatskih gradova* proti dušmanu 53, Ujedančas kô *iz oblaka* kiša, napućio ga narod 67, Naše svećenstvo niklo *iz sama puka* 128, Stopro se izkopala *iz magjarskih šaka* / i prekinula sveze koje bi joj mrsile pravo na život 225, Kad nam se je taj glas protukao *iz Zagreba*, mi mo ga razabrali 397.

6. kod + genitiv

U prostornom smislu označuje da se što nalazi ili da radnja završava u blizini pojma u genitivu:

Jelina Grubišić iz *Jasenova kod* sadanjih *Vrha* 63, *Kod crkve* snahodi se svojta, *kod crkve* s prijatelji pije se vino 125.

Značenje se prenosi u pravcu apstraktnog, tj. konstrukcija označuje radnju ili prisutnost u sferi onoga što znači pojam u genitivu:

Tko rzsudno pogleda na život, dokući *kod naroda* i *kod pojedinaica* / nutrenji uzrok s kojega nesreća nastane 1, Dogodine gledat ćemo pčelinjak *kod narodnog učiteljstva* tik zadarskih vrata 58, Sadanjoj igrariji poljodjelskog izvjestitelja *kod vlade*, višekrat odgovara igrarija poljodjelskih društva 61, Ako se *kod svih naroda* pućanstvo nazivlje majom narodnom, u nas Južnih Slovinaca pućanstvo se može nazva'i samim liesom narodnim 124, Narodni se život *kod nas* okuplja k crkvi 125, Ne sumnjimo kazati da je *kod sljedbenika* iztoćene crkve / uzrok / neženstvo, a *kod katolika* / veća duhovnost 126, *Kod nas* žena je uprav na svom mjestu, ni viša ni manja no što joj se pristoji u sustavu ljudskom 124, Mi ne mislimo kakvoj svećenićkoj kasti ja! stranki, jere *kod nas* je nejma, kao ni u Americi 127, Kaže i to da sam se ja tobož prodavao / uplivanom *kod vlade* 354, To je umet narodnome napredku *kod pokrajinskih pisaoca* 391, Naćelo gadjano Dositejem Obradovićem / zaudara prostotom Tekeliji i svoj crkvenoj stranki *kod Srbalja* 392, Vidismo kako je u nas jezik *kod samoga puka* 401, Da bi ostao *kod crkve* primljeni oblik kršćanske misli, mi umni naš život ne bi rada povjeriti tom nesrodnom obliku 403.

Pojam u genitivu ima značenje apstraktnog tijela, moći, naroda ili društvenog sloja, blisko značenju anonimnog mnoštva. Zato u prvim primjerima možemo izvršiti zamjenu s prijedlogom prostornog boćnog znaćenja (*kod crkve*=*kraj crkve*), što u drugim primjerima ne dolazi u obzir (*kod katolika*≠**kraj katolika*). Pri ovim drugim primjerima treba uzeti u obzir nijansu posesivnu, sa znaćenjem unutrašnje prisutnosti. Ta nijansa omogućuje da podvućemo razliku između moguće zamjene *kod katolika*=*u katolika* i one koja ne dolazi u obzir: *uplivanom kod vlade* ≠**uplivanom u vlade*. Konstrukcija *u + genitiv* javlja se u materijalu pojedinaćno (*U nas Južnih Slovinaca pućanstvo se može nazvati samim liesom narodnim* 124), što iznenaćuje s obzirom na ućestalost u dalmatinskim štokavskim go-

vorima, o koje se Pavlinovićev jezik opire. Ta se konstrukcija u najvećim urbanim govorima uglavnom drži pod utjecajem lektoriranog jezika, na koji normativna traženja, naravno, vrše snažniji utjecaj od razgovornog jezika, realnog književnog jezika i dijalektske osnove.⁹

Među prenesenim značenjima s prijedlozima prostornih odnosa javlja se i *pokraj + G*: *Zašto da bunar pokraj rijeke kopamo* 394, što bi se ovjerilo kao obilježeno. Zavisna rečenica (*kad imamo rijeku*) razlikuje se neutralnošću i većom učestalosti u modernom jeziku u slučajevima koji se nisu frazeologirali (kao *tražiti kruha preko pogače* i sl.).

7. između + genitiv

U lektoriranom jeziku javlja se težnja da se konstrukcija *između + G* ograniči na značenje onoga što se događa na prostoru, u izboru itd. unutar dvaju subjekata ili objekata, a ako ih je više, imao bi se upotrijebiti *među + I*. Koliko god se taj običaj u lektoriranom jeziku uporno provodio, nije se oblikovao u normativna traženja u gramatikama i jezičnim savjetnicima, a ARj s. v. kaže »prvo je znašenje: micanje s mjesta koje kazuje prijedlogom i šestim padežom, ali često znači što i samo među«. ARj ima i poznatu tipsku formulaciju »između rječnika«. U materijalu imamo stanje na prostoru unutar više objekata:

Samo strše opale zidine dvaestak i više crkava ninskih.

Između tih razvalina još stoje pristojne dvie crkve 65,

a i u prenesenim značenjima: *između najgorih zala* 394, *između potreba narodnih* 396. Ali i *među + I* određuje se u materijalu prema množini,¹⁰ pa možemo govoriti o neutraliziranoj i više-manje jednako učestaloj formi: *među svećenicima* 128, *među posestrimam* 132, *među prvimi* 396.

8. Ispod + genitiv

a) Glagol odmicanja kao upravni glagol i konstrukcija *ispod + G* iskazuju radnju u prenesenom značenju kojom subjekt mije-

⁹ U tom značenju frekventna je i u jeziku Vuka Karadžića. Usp. Lj. Popović, o. c., str. 85—86.

¹⁰ Usp. o tome: Z. Stanojčić, o. c., str. 127. Ovakav je odnos u jeziku Vuka Karadžića izniman, Lj. Popović, o. c., str. 107—108. U Daničićevu prijevodu Svetog pisma postoji i ovaj primjer gdje se *između* određuje prema množini: *I vidje gdje nekakav Egipćanin bija čovjeka Jevrejina između braće njegove* (2. Mojs., 2, 11). Isto mjesto u Bibliji u izdanju »Stvarnosti« glasi: *Spazi tada kako neki Egipćanin tuče jednoga Hebrejca — brata njegovu.*

nja mjesto označeno jednom točkom u većem prostoru. Pravac nije određen, ali se mijenja mjesto u odnosu na predmet koji djeluje odozgo prema dolje:

Viteške odluke / koje su nam izmakle *izpod* osmanlijskog *kopita* ovi obronak zemlje primorske 131.

b) Upravna riječ dana glagolom (ili u eliptičnoj rečenici koja podrazumijeva gl. *biti*, *nalaziti se* i sl.) znači mirovanje ili kretanje na velikom prostoru određenom prema točki ili točkama koje su u integritetu s tim prostorom u uzdignutom položaju:

Izpod Glogovika, na dan S. Tekle 24, Tiho more *izpod* velebitskih *dubinica* zalizlo u sam jek, pa ti se naokrug vinogradima zaogrнула 67, *Izpod* klisurastih *ostrva* ploviš k bračkim rudinam 122.

U tim primjerima ime u genitivu, prema kojemu se prostor određuje, nalazi se u kosom položaju prema subjektu, pa on u vertikalnoj projekciji prolazi »pored«, a ne »ispod«. Jedan primjer pokazuje prolaženje »ispod« u vertikalnoj projekciji:

Prolazeć *izpod* opalih *platna* sborne crkve S. Ambroza ka' da sam oćutio od grobnica hrvatskih sborova 68.

Inače primjeri b) odražavaju standardnu situaciju, a ARj, sv. III, str. 943—935. obilno je potvrđuje.

9. više + genitiv

Isti odnos u obratnom smjeru: nešto se nalazi na prostoru koji se određuje opet prema jednoj točki i u odnosu na nju nalazi se iznad i iza te točke, gledano iz pravca govornog lica:

Najljepši put preko brda od Cetine do Neretve *više sela* Podgore, gdje su Primorci dočekali Francuze 132.

U stereotipnom školskom i lektoriranom jeziku *iznad* + genitiv učestalije je od konstrukcije s *više*, inače vrlo žive.

10. preko + genitiv

a) Upravna riječ određuje točku u prostoru koja je u odnosu na govorno lice iza pojma u genitivu:

Tiho more zalizlo u sam jek / da do hiljadu koraka *preko njega*, ka' na bistru zrcalu vidiš crkvu od Zečeva 67.

b) Konstrukcija znači mjesto koje nije cilj, nego mjesto kroz koje pravac kretanja prolazi, koje dira ili prema kojemu se određuje; isto tako može značiti pravac koji biva sječen (*preko Une*) ili veći prostor čijom se gornjom površinom kreće:

Prvi parostrojni zvižd *preko Dinare i preko Bihaća* probit će nam dušu kao prvi zvek dražbene trublje 50.

11. *tik + genitiv*

precizira mjesto u orijentacionom smislu, tj. da se što nalazi u najvećoj blizini pojma u genitivu. U materijalu konstrukcija se javlja samo u obliku *tik + G*, dok u modernom jeziku podliježe i pojavi gomilanja prijedloga *tik + do + G*. Čini se da je jedina moguća zamjena koja bi se mogla provesti bez štete po značenje *uz + A*, ali samo u slučajevima u kojima se javlja i odredba (*uz sama vrata i sl.*).

Dogodine, akobogda, gledat ćemo pčelinjak kod narodnog učiteljišta *tik zadarskih vrata* 58, Između tih razvalina / crkve / sv. Anselma; druga je *tik nje* B. Gospe 65.

12. *oko, okolo + genitiv*

Pojam u genitivu jest središnja točka prema kojoj se određuje kružno prostiranje čega ili vršenje radnje. To je točka određena plošno, pa da li se ono što se prostire ili vrši radnju, dira ili ne dira pojma u genitivu (*omotati oko prsta*), kazuje tek kontekst:

Vidimo *oko njega* Ilijinu Glavicu zagajenu 59, *Okolo* sama stupa po dodolsku izkićena uhvatilo se kolo samih djevojčica 66, *Okolo stupa / uhvatila se djevojačka kola* 66, *Kip / se / nakon sjajna obašašča okolo grada*, povrati na svoje obično mjesto 64, Kako primorci i ostrvljani vole popovom (znak zapadni), tako zagorci rađe se okupljaju *okolo koludara* (znak iztočni) 126.

Vrlo specifično prostorno značenje ne dopušta zamjene.

13. *usred, posred + genitiv*

Značenje je prostorno, ali obilježeno jakom afektivnošću, dobro poznatom u gramatičkoj praksi (*»usred bijela dana«, »udara ga mačem posred grudi«*). Prostorno značenje drugog dijela složenog prijedloga *u, po + sred* slabi, te se značenje složenog prijedloga pomiče prema nijansi neočekivanog: *»po samom bijelom danu«, »u same grudi«* i sl. Primjeri, u kojima nije moguće provesti zamjenu bez štete po stilsku vrijednost konstrukcije, to potvrđuju (važno je napomenuti da se ne radi o stalnim izrazima):

Što li je *posred ove ljuti* podignuto i zaobliveno na humku golice zemlje? 65, Presadjuju i ingležke i francuzke romance *u sred* Mačve i Posavine 393.

0. 2. DATIV

Dativnim konstrukcijama određuje se smjer, s tim što mjesto završetka radnje nije određeno. Pojam u dativu samo je točka preko koje se radnja ne vrši.¹¹ Konstrukcija

14. *k + dativ*

jedina je dativska konstrukcija u našem materijalu, ali upotrijebljena s dosta specifičnosti. Ona pokazuje očekivano značenje pravca:

Pohiti Jelina *k toj crkvi* 63, Tiho more zalizlo; jedno samo krilo *k sjeveru* razgalilo 67, Izpod klisurastih ostrva ploviš *k bračkim rudinam, korčulanskim borikom i dubrovačko-kotorskim pustim lukam* 122.

U okviru toga značenja može se konstatirati sintaktička sinonimnost *k + D = prema + D* (*k crkvi/rudinam = prema crkvi/rudinam*). Značenje *k crkvi* i *crkvi* mislim da se mora tumačiti kao (*pohiti kući*, tj. kao dolaženje u sferu nečega i ostvarenje određenog kontakta s ambijentom. Zato ovdje ne bi došla u obzir zamjena **u pravcu sjevera*). Zamjena sa *u pravcu* nije moguća u prenesenom značenju (*k boljoj budućnosti ≠ *u pravcu bolje budućnosti*), a nikakva zamjena tamo gdje se konstrukcija javlja kao stalna dopuna glagolu sa semantikom ostvarenja kontakta: *primamiti k sebi* 15 (*≠ *prema sebi*), *pristupiti k stiegu* 128, *primaknuti se k puku* 391. Ostvarenje kontakta (poznato po primjeru iz gramatike *Ode Stojan svome vinogradu*) dolazi u materijalu i bez prijedloga (*Taj će veleum doći i našem narodu* 391).

U Pavlinovićevu jeziku konstrukcija *k + D* dolazi i uz upravni glagol *okupiti se*, za koji se potvrđuju dopune *na što, u što i oko čega* (usp. s. v., *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, O-P, Novi Sad 1971):

Narodni se život kod nas okuplja *k crkvi* u svakoj župi, a *k samostanom* s više kotara i krajina 125.

0. 3. AKUZATIV

Taj padež, »ciljni« kao i dativ, određuje mjesto samog završetka glagolske radnje. Akuzativ je padež mjesta na kojem se završava

¹¹ M. Ivić, o. c., str. 148. Primjeri kao *idem kući* (bez objašnjenja zašto se ne može verifikirati **idem tržnici*) podržavaju u gramatikama mišljenje o značenju smjera, npr. T. Maretić, o. c., str. 577. i drugdje.

glagolska radnja, odnosno mjesta na kojem se zbiva završna faza glagolske radnje. U manjem broju slučajeva akuzativom se može obilježiti i mjesto radnje u cjelini.¹²

15. *na* + akuzativ

Konstrukcija označuje da je cilj radnje prva izložena površina pojma u genitivu, prednja ili gornja, ili pojam u genitivu u cjelini:

Andrassy udari mrtački pečat *na vrata* županijskih dvorana, te zavravi sama vrata sabornice hrvatske 15, Sađ su se mlatilice pojavile i *na kotarska gubna* 58, Nova rala *na više mjesta* zabola su svoj hitri kljun u rudinu 58.

Kip se na Spasovo povrati *na svoje* obično mjesto 64, Ono bi ti srce puklo da ga nosiš *na žrtvenik* 65, Tko ne može da se utiska u povorku / leti *na obalu* 66 2 X, Pogled *na Kotare* spominje ti Jankoviće 65, Jelina pohiti *na Zečevo*, Polazi obašasće *na otok Zečevo* 66, Tako u pupoljku neplodnica navrće se *na rodnu vočku* 390, Nek nam ne uzkrate i našu izreči mladjemu naraštaju, dok omiera staze kojimi će se uputiti *na svetu goru* naše budućnosti 405.

Na tome počivaju srodna prenesena značenja, često u ustaljenim dopunama glagola i frazeološkim izrazima: gl. (+ A) + *na* + A: *baciti krivnju na drugoga* 1, *navoditi na djela* 8, *otpremio poslanicu na sabor* 39; gl. (+ Φ , A) *na* + A: *natovariti na leđa* 8, *metnuti na dušu* 48, *staviti na vrat* 37; gl. + Φ + *na* + A: *prionuti na teg* 2, *pohitismo na srednji stup* 66; gl. (+ Φ , I) + *na* + A: *stupiti na branik* 3.

16. *pod* + akuzativ

Radnja u doslovnom i prenesenom smislu završava na mjestu koje je dolje u odnosu na pojam u akuzativu:

Kad Jelina dodje u svoj vinograd *pod Gredu*, da ga plije 63, Građanstvo / uvire se *pod vladine skute* 131.

Ovim dvama primjerima može se priključiti i frazeološki izraz *staviti put pod noge* 393.

17. *u* + akuzativ

Radnja završava u unutrašnjem dijelu pojma u akuzativu:

Razbojništvo iz puste premjestit će se *u gradove* i *u sudnice* 16, Srbi na smidu na pozdrav *u Biograd* 16, Kad se Hrvatska Kraljevina *u Kotare* nastanila 53, Kad sadješ *u Zadar* sam kamen nosi po koji

¹² M. Ivić, o. c., str. 154. objašnjava da *trči niz poljanu* i *trči poljanom* sadrži kretanje po mjestu, s tim što se akuzativom s prijedlogom kazuje više od instrumentala: osim što se govori o savlađivanju prostora precizira se i način na koji se on savlađuje.

spomenik stare moći 54, Nadalić / zimus je u svoj maslinik okupio više primorskih težačica 59, Nego se spremao Muhamedov bič da na sindžire pogne kćeri hrvatske u saraje 63, Te se opet podnoć odtle vrati u stolnu crkvu 64, U samo more na plićavi, nanio se tanušni val mekušne pospe 67, Stigosmo u grad Nin 65, Braća Grimi zavratiše se u najzabitnije kute svoje domovine 400.

Tamo gdje se pojam u akuzativu nameće svojom semantikom, težište značenja nije na tome da se radnja završava u unutrašnjem dijelu pojma, već u ambijentu koji on znači. — Od ovog značenja razvija se priloško značenje načina: *Kad tako dobar sat u z a p a d projurismo kroz ostanke dubrave 64.* Može se reći da je značenje načina prisutno i u vezama sa stalnim dopunama upravnoj riječi: *prhati (+ ϕ) + u + A: prhaju u zrak 396, dati, upregnuti, zapovrći, turati, stisnuti, naperiti, upregnuti (+ A) + u + A: prhaju u zrak 396, dadoše u šake 1, turaju ih u sviet 7, narode zapovrću u svoje podgonice 13, upregao u intove dva žerava 64, usnu da je u šake stisnuo sve narode 14, ako se daje vlast u ruke 49, naperio samokres u prsi 48.* Ta nijansa, podređena semantici glagola, omogućuje da se ovim primjerima, u prostornom smislu tautološkim, izostavi čitava konstrukcija *u + A: upregnuti (koga): upregnuti (koga u što).* U čistom prostornom značenju, gdje se ne radi o očekivanim dopunama u obliku konstrukcije, oduzimanjem konstrukcije značenje bi se izgubilo (*saći ≠ saći u Zadar*). Ujedno, to su primjeri normalne redundancije razgovornog jezika, koja jezik pisca čini plastičnijim, izražajnijim i vjernijim.

18. *kroz(a) + akuzativ*

Konstrukcija ¹³ znači da se pojam upravne riječi kreće s jedne na drugu stranu ili od jedne prema drugoj strani pojma u akuzativu ili da je ono što se kreće ili na što se nailazi kretanjem kroz pojam u akuzativu obuhvaćeno cijelim volumenom tim pojmom:

Glasilo, koje će / *kroz narod* širiti njihove nazore 7, Gospodski dvorovi / i selišta *kroz pitvme otoke*, te su mrtve sjene prošlih vremena 54, Kad zadješ *kroz Kotare*, još te veća pustoš sreća 54, Slabi kupac u tudjini, još slabiji vještak u našoj zemlji, zadje *kroza nju*, i dieli živo bez tvrda znanja 60, Arbanas upregao u intove dva žerava, i tjeraj pust cestom i ledinom napopojen *kroz kola, kroz sedlenike, kroz pješake*, što odsvakle vrve iz Kotara 64, Dalje nisam mogao da čujem *kroz žamor i kroz tapkanje* ostalih jačih i živjih kola 66, Dobar sat u zapad projurismo *kroz riedke i polegušne ostanke stare dubrave 64*, U crkvi krcatoj ka' oko, uz vanjsku natisku *kroz troja prostrana vrata*, nema ni ćuha 65, Vraćao sam se *kroz svjetinu, mirnu i veselu 68, Krv*

¹³ S obzirom na položaj veza *kroz + akuzativ* u književnom jeziku i stalna nastojanja da se izbjegnu kalkovi s njemačkog umjesno je upozoriti na tu konstrukciju u Pavlinovićevu jeziku u uzročnom značenju. V. rad spomenut u bilj. 1, str. 87.

koja mu *kroz žile*, teče, običaji, nosivo, značaj i jezik osvješčuju ga, slovinče ga 122, Da nam se (gradjanstvo) ne vere *kroz noge*, rado bi ga mimoišli 130, Jedan dio tih jezika / zašao je *kroz naš puk* doslovnimi prevodi Svetog pisma 402.

Primjeri potvrđuju naprijed izneseno shvaćanje, iako negdje ne dolazi u obzir doslovno prostorno shvaćanje obuhvaćenosti pojmom (*kroz Kotare*) ili su upotrebljeni metaforički *kroz žamor*, *kroz tapkanje* »kroz mnoštvo koje žamori, tapka«. Poučen je primjer 64 *kroz kola*, *kroz pješake* i drugi 64 *kroz ostanke dubrave*, ali ipak *cestom i ledinom*, a ne »kroz cestu i ledinu«, jer tu nema obuhvaćenosti pojmom u akuzativu. Međutim, akuzativ se javlja kad obuhvaćenosti postoji (*Miklja kroz prepune ulice narod* 54, *kroz žile* 122), makar je mogućnost kretanja strogo određena semantikom pojma u genitivu. Stoga se može reći da je u Pavlinovićevu jeziku ova nijansa jače naglašena nego u realnom stanju u jeziku, gdje se može smatrati najfrekventnijim (ili jedino realno postojećim) oblikom instrumental bez prijedloga — *ići ulicom*, *teći žilama*. — Neki primjeri, osobito *selišta kroz otoke su sjene prošlih vremena* (radnja medijalnog tipa) dopuštaju tumačenje da se radi o vršenju radnje ili stanju u cjelini.

19. *uz(a) + akuzativ*

U materijalu se javljaju četiri primjera te načinsko-prostorne konstrukcije:

Sto je Magjar imao na vrijeme uviditi da u Ugarskoj žive *uza nj* na mišuni Slovaka 14, Neće *uz puk* da živi, a hoće da mu se nameće starešinstvom 130, *Uz zadarske mirodithe* vidiš omeljanog Kotarca, *uz šibeničku kapu* gornjački šešir, *uz spljetske sponje* sinjske kopče, / dugocjevu *uz veslo*, motiku *uz ralo* 122

Zenskadija *pristala uz sami val*, a mužkarci *golonogi* zagazili u more. 67

Prva tri primjera mogu se uzeti kao prenesena značenja, a ne u smislu »nalaziti se uz što«. U stručnoj literaturi raščišćeno je da takvo značenje nije karakteristično za naš jezik,¹⁴ već samo ono koje je uzeto u ciljnom značenju. Uz upravni glagol »živjeti« postoji socijativna nijansa značenja, pa je moguća zamjena *neće uz puk da živi* = *neće s pukom da živi*, ako se zanemari stilska razlika. U četvrtom primjeru normalna dopuna *pristati + uz + A* s odredbom, koja vrlo precizno određuje značenje u prostornom smislu, dopušta

¹⁴ M. Ivić, o. c., str. 153. Po istom mišljenju, značenje »pored«, »kraj« ne obilježava se ovakvom konstrukcijom ni u finalnoj situaciji: *sjeda uz jezero*, a netipičnoo bi bilo i *ona sjedi uz veliko drvo*. Primjer *pristala uz val* daje radnju u cjelini (značenje gl. *pristati* (za kim, uz koga ili što) vidi s. v. ad 2 a, b u *Rečniku sh. knjž. jezika*, P-S, MS, Novi Sad 1981). O tom pitanju v. i Ž. Stanojčić, o. c., str. 115—116.

zamjenu sa *tik* (+ *do*) + G: *uz sami val* = *tik (do) vala*. Takva zamjena u prva tri slučaja, naravno, ne dolazi u obzir bez štete po značenje koje traži kontekst. Valja reći još i to da ova konstrukcija uz gl. *stajati* u značenju koje nije ciljno (*stoji uza zid*) postoji u dalmatinskim govorima i može preko jezika pisca naći puta do nekih tzv. neorganskih idioma.¹⁵

Ovjereni značenje kretanja po gornjoj površini pojma prema gore (*uz strminu*) ne pojavljuje se u materijalu. Adekvatno mu je značenje u paru konstrukcije:

20. *niz(a)* + *akuzativ*

tj. kretanja po gornjoj površini prema dolje, odnosno kretanja u cjelini prema dolje po vanjskoj površini (*niz strminu*, *niz stup*), što se transponira u pravcu gore-dolje u razgovornom jeziku (*Idem gore* u Zagreb: *Idem dolje* na more), zatim u pojmove kao »gornji krajevi«, »donji krajevi« i sl. Primjer koji imamo iz materijala, ne unosi nove odnose, ali pokazuje i ovaj put prisutnost elemenata živoga jezika (izražavanje koje bismo opisno nazvali »suhim« zadovoljilo bi se ovdje konstrukcijama *kroz* + A i *po* + L):

Iako je to začudno putniku koji se jednom prokrade Lloydovim paroplovom *niz naše primorje*, izkrcajuć se na noćnja pristaništa, neka čeka pučkoga uranka 121.

0. 4. LOKATIV

Lokativ obilježava mjesto radnje u cjelini. Kad je to uočeno,¹⁶ moguće je shvatiti slučajeve kao *trčati po igralištu*, gdje se radnja koja se vrši u cjelini, razlikuje od onoga što bi jednako uz glagol kretanja bilo dano akuzativom ili instrumentalom.

21. *u* + *lokativ*

Pojam u lokativu obilježava unutrašnjost mjesta ili mjesto određeno stanja ili vršenja radnje u cjelini:

Tad ti je stupiti na branik (da) narod obznaniš o novih borbah u kojih bit će ti pravo da mu vodja budeš 3, Nijedan napor za obće dobro, bio u najmanjem selušcu, nećemo premućati 9, To su obični pojavi u povjestnici naroda 13, Još bi bilo drugačije oskudice da nam

¹⁵ Termin usp. Dalibor Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, str. 10—12. i Žarko Muljačić, »Genetički, tipološki i standardološki kriteriji u klasifikaciji romanskih jezika«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, X/1972, sv. 9 (6), str. 31—32.

¹⁶ M. Ivić, o. c., str. 151.

V. ANIĆ

redovnici s. Frane ne pomagaju u *svoj četvrtini župa* 128, Da se nauče onomu jeziku / u *kojem* nam je bezsmrtni vladika rodu zapjevao 397, u *koju* 66, 393.

Nijansu unutrašnjosti naglašavaju primjeri u kojima bi bilo moguće upotrijebiti konstrukcije *na + L* («na kaptolih») i *unutar + G* (unutar bedema») ili stalnu dopunu uz gl. *držati + za + I* («za pasom»). U njima se izjednačuje *u + L*, što je stilski motivirano semantikom riječi u lokativu: pojam drži što u svojoj nutrini, u svojim granicama. Taj izbor može se smatrati vrlo preciznim i stilski kreativnim:

Svećenstvo je naše srđeno bratstvo: ako je nesklada i nesvećeničke ugrizljivosti, to je u *Kaptolih* 128 Građanstvo je za nas sve što je razstriženo i narodno sunećeno / bilo da je u sred *zagorskog Sinja*, bilo u *bedenima stolnog Zadra* 129, Istom je Primorcu najmiliji ures samokres i bjelospac u *crvenom pripašaju* 125.

Pavlinovićev stil karakteriziraju i oživljuju njegov izraz dopune upravnim glagolima *na h o d i t i s e + u + L*: U *škripcu u kojem se danas nahodi domovina* 3; *biti, ležati + L*: *Samouprava ima biti u rukama samoga naroda i kralja hrvatskoga* 2, *Kod nas je žena uprav na svom mjestu / što joj se pristoji u sustavu ljudskom* 124, *Kad zadješ u Kotare, još te veća pustoš sreta: ne znaš koja je veća i crnija: ili pustoš u zemlji ili pustoš u dušam* 54, *Jel ga zar i u tom uredovne tajne?* 62, *Hrvatska je u kreševu* u 225, *Velika ta moć novinstva leži u naravi ljudske misli* 7, i stalni frazeološki izrazi »ostati u zraku«, začeti u srcu (što), »kupati se u krvi«: *Bez jezika narodnoga bi mu poljodjelsko znanje ostalo u zraku* 62, *Začev u srcu zanositu misao da stupi na pozorište povjestnice* 14, *U njih zemlje okupane u krvi* 131.

Frazeološki izraz »s obzirom na (što, koga)« Pavlinović ima kao u tom obziru »in riguardo a«, »im Bezug auf«) 402, što je vjerojatno utjecaj uredovnog jezika, jer nije kolokvijalna forma.

22. *na + lokativ*

Konstrukcija označuje radnju upravne riječi koja se vrši na čemu u cjelini, sa sugestijom da se vrši na prvoj izloženoj površini ili se, pak, vrši na gornjoj površini pojma u lokativu:

Bit će ti pravo da mu vodja budeš, a narodu dužnost, da te vjerno sledi *na borištu* 3, *Kô što vlad na svom brodu čeliči pomorca, tako svoj koš / svoj konj, hrabri čovjeka* 55, *Nego se spremao Muhamedov bič / da mujezin zaurliče na zvoniku s. Duje i s. Stošije* 63, *Da on ustane na krmu toga broda, da množtvu na obali i na brodim oduši duha božanstvena* 67, *I Javlja joj kako da se proštenje dobiva na Zečevu* 63, *Bila je to Majka Božja na malenom otoku Zečevu* 63, *Eto s' čega na vratih istoga grada događaju se zločini* 130, *Da javi se prilika na zastavi narodne prosvjete i obća uljudnost* 403

I grlo voli što je oku ugodnije i *na trpezi* prikladnije 58, Narod se hrpimice sgrće u Nin o Spasovu, da slav slavu kakve je riedko *na zemlji hrvatskoj* 64, Tri su postaje *na izvrstoj rudini*, gdje hodočasnici staju 66, *Na izvrstoj rudini* uhvatila se djevojačka kola 66, Do istine, kostiū više narodā istruhnilo je *na zemlji dalmatinskoj* 122, Brežina *na kojoj* su Poljićani birali velikog kneza 132.

Razlika između radnje na pojmu u cjelini ili na gornjoj površini nazire se koliko to daje kontekst. Međutim, očito se radi o izboru u korist gornje površine u primjerima na 64 i 122 s nijansom značenja »boreći se na zemlji dalmatinskoj«. Potencijal mogućih nijansa Pavlinović pogađa u primjerima.

U samo more *na plićavi* nanio se tanušni val mekušne pospe, čiste kao pjene 67, Tiho more zalizalo da do hiljadu koraka preko njega, *kā na bistru zrcalu* vidiš crkvu od Zečeva 67.

U tim primjerima, koji pokazuju očitu stilsku kreativnost na planu sintagmatskih odnosa, provedena je razlika »zagaziti u plićavu«, »biti u plićavi« prema »na površini mora tamo gdje je plićava«. Jednako prema predvidljivom »vidjeti u zrcalu« stoji slika — na površini mora kao u zrcalu u kontekstu »do hiljadu koraka« sa značenjem »vrlo mnogo«, »neizmjerno« i sl.

Od dopuna uz glagole ovdje dolazi *zateći* (+ A) + *na* + L umjesto mogućeg *u* + L: *Zadnje nas dvie godine zatekoše na ustavnoj borbi za pravo Hrvatske* 225 i *nositi* (+ A) + *na* + L: *Nisu krivi Magjari da takove na svojim ledjima zna nositi hrvatski narod* 1.¹⁷

23. po + lokativ

Opće značenje mjesta na kojem se vrši radnja u cjelini zastupano je u dosta primjera, pa se ovdje daje radi ilustracije u nekoliko:

Na dan 6. ožujka puče kao grom *glas po Dalmaciji*: petorica bečka glasala za neimstvo protj slovenstva 49, »Zemljak« kaže i to, da sam se ja tobož prodavao *po Neretvi* nekim uplivom kod vlade 354, Ozbiljna natruha, jere razasuta *po najprostijemu puku* 403, Pa isti pisci od koga su ga primili? Možda ga *po učionah i po mudrosborištih* nagađjali? 398, Većina basa *po blatu*, srta i brloži se 396. I drugi : *po Ugarskoj* 16, *Poljicah* 129, *Kotaru* 57, *Francuzkoj* 58, *družtvim* 62, *razvalinah* 63, *pokrajini* 122, *pokrajinah* 128, *Dalmaciji* 126, *Evropi* 225.

¹⁷ Iako T. Maretić, *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, Zagreb 1924, str. 154. predviđa vezu *na temelju* (barem kao bolju od *temeljem*), u novije doba predviđa se u prenesenom značenju zamjena s *osnova* (s. v. *temelj* uz ozn. »novogrč.« Slavko Pavešić i dr., *Jezični savjetnik s gramatikom*, MH, Zagreb 1971). Uslijed leksičke polarizacije u varijantama *osnov* : *osnova* javlja se u lektoriranom jeziku nesigurnost u upotrebi *na osnovu* : *na osnovi*, pa se dobitak od te zamjene u akuzativnoj konstrukciji može smatrati problematičnim.

Značenje je sasvim mjesno u značenju mjesta radnje u cjelini, a može se dovesti u vezu sa značenjem »po Ugarskoj: po mjestima Ugarske«. Semantika pojma u lokativu čvrsto vezuje takvo opće značenje mjesta i omogućuje zamjenu sa instrumentalom bez prijedloga po *Dalmaciji: Dalmacijom*. Međutim, postoji i stanovita nijansa vršenja radnje po površini pojma u lokativu:

Do triestak dvojedrica i trojedrica pod zastavami zakrstarilo po tom jezercu 67, Najprvi pisaoći talijanski zadnjega vremena mladiše svoju rječ po brdih toskanskih 400.

Ova je nijansa uvjetovana semantikom pojma u lokativu, i dopušta zamjene po jezercu = jezercem i interpolaciju po površini jezerca; međutim, nije moguća zamjena kroz + A (*kroz jezerce) — obratno, moguća je zamjena kroz *Dalmaciju* i *Dalmacijom*, ali nije moguća interpolacija *po površini *Dalmacije*.

24. o + lokativ

Konstrukcija nosi nijansu onoga što kružno obuhvaća ili dodiruje nešto što se može kružno obuhvatiti, najčešće u prostornom značenju kao dopuna gl. »visjeti«. Neočekivana je dopuna uz gl. *zagužvati* (+ A) + o + L, koja znači da će se radnja izvršiti na mjestu s određenim pokretima koje sugerira semantika upravnog glagola i kojima će mjesto radnje biti djelomično obuhvaćeno. Značenja su prenesena:

Ali o vratu Francuzke danas visi jaram teži od pet milijarda teške odkupnine 38, Sve sad visi o jednom čovjeku 38

Neka nam se ne zamiera jako prevoditeljem o vratu zagužvamo trgline kojimi su lancali klasične umotvore 394.

25. pri + lokativ

Prostorno značenje dolazi u tri primjera:

Liepo je pogledati pitomi Zadar *pri moru* 53, I gdje *pri moru* rjedje narodno nosivo, držano je za domaću svetinju 125, Gnezdo je takoga građanstva od Zrmanje do Cetine ponajviše, i to mjestimice *pri moru* 129.

Uz gl. *biti* moguće su zamjene uz + A (*uz more*), kraj + G (*kraj mora*), kod + G (*kod mora*).

Frazeološki izraz *biti pri ruci* 7, 23, iako počiva na prostornom odnosu, ne može podnijeti zamjene s orijentacionim prijedlozima uz i kod: **biti uz ruku*, *biti kod ruke*. Prisutnost u sferi pojma u lokativu mogla bi se zamijeniti s konstrukcijom u + G ili kod + G (vidi naprijed, u osobe, kod osobe): *Nijednu nevaljalštinu nećemo pretjerati, bila ona pri najvlastnijoj osobi* 9. Ipak, tu je

prisutno i pridjevsko značenje trajnoga svojstva, pa se može reći samo »nevaljalština osobe«, što druge konstrukcije ne dopuštaju. Takav je primjer i na 401: *U jeziku tvorna moć narodna ostaje pri samom puku.*

U književnom jeziku ima stalnih sintagmatskih izraza, starijih i novijih, s tom konstrukcijom: *činovnik pri županiji, predstavnik pri vladi, zaštita pri radu*, koji stoje u konkurenciji prema *kod županije/vlade i zaštita na radu* i sl. *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*, Matica srpska, P-S, Novi Sad 1973. ima i frazeoloških izraza s tom konstrukcijom, ali samo uz gl. *biti* i medijalni *ostati* (*biti* ~ *novcu*, *ostati* ~ *svome*). Rječnik donosi i primjere iz književnih djela koji znače »neposrednu blizinu, mjesto s imenom u lokativu: blizu, kod, uz, tik, neposredno pored«: *Vene tako pri p r o z o r u i sagorijeva kao svijeća*. I u gramatikama ima primjera u mjesnom značenju konstrukcije *pri* + L, kao i drugih primjera iz pisaca,¹⁸ koji ispadaju iz općeg zapažanja da se »lokativ, izrazito lokacioni padež, po prirodi svojoj protivi vezi sa *pri*, prijedlogom orijentacionog karaktera«.¹⁹ Daljnja istraživanja reći će više o provenijenciji ove konstrukcije u jeziku pisca i u standardnom jeziku u prostornom značenju.

0. 5. INSTRUMENTAL

Do magistralnih radova o instrumentalu²⁰ nije se o tom padežu govorilo određenije ili upotrebljivije u našim gramatikama, gdje se obično nabrajaju prijedlozi koji s instrumentalom znače mjesto. U stručnoj literaturi, međutim, uočeno je i argumentirano da instrumental s akuzativom i lokativom čini sistem za obilježavanje prostornih odnosa.

Instrumental s prijedlozima, sasvim različit od instrumentala bez prijedloga, označuje objekt s pomoću kojega se orijentiramo u pogledu mjesta radnje. Stoga je umjesno lokativ nazvan lokacionim,

¹⁸ T. Maretić, *Gram.*, str. 592. izričito kaže da za izricanje mjesta služi i prijedlog *pri*, ali primjer daje »meso pri kosti, a zemlja pri kršu valja«. Mihailo Stevanović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika*, Beograd 1951. uz isto shvaćanje ima u primjer *sedeli su pri zidu*.

¹⁹ Prema tumačenju M. Ivić, o. c., str. 152, ne bi bilo ispravno reći *stajali smo pri klupi*. V. tu i neke primjere iz pisaca 19. st. i zbirka riječi. Ovdje usput spominjem ove primjere iz Krležine (*Deset krvavih godina*, »Zora«, Zagreb 1957. s ozn. strane): *stari /motivi zaronjivanja u svrabljivce i holbe i pehara kod reš pečene purice* 108, *misli /rodoljub/ uz čašu vina kod puna stola* 142, *stolova kod kojih ručaju i večeraju glad i siromaštva* 143, *pijani fijakeristi kod čaše vina* 144, *listajući folijantima kod čadave svjetlosti petrolejke* 218.

²⁰ M. Ivić, v. bilj. 6.

a instrumental s prijedlozima orijentacionim mjesnim padežom.²¹ Prijedlozi uz instrumental na razne načine određuju položaj jedne točke ili pojma u prostoru prema nekomu određenom objektu.

26. *nad* + *instrumental*

Konstrukcija označuje zbivanje ili vršenje radnje na točki ili na prostoru koji je »gore« u odnosu na mjesto prema kojem se orijentiramo, bez izravnog dodira s njim:

Mi hoćemo narod da upućujemo k boljoj budućnosti i da mu otvaramo oči *nad ponorom*, *nad* koji ga dovode njegova dobra vjera i bezbriga 8, Svak nastoji da mu Gospe prodje *nad glavom* 66, Majka Božja / lakpolako lazi *nad glavami* bogoljubnih hodočasnika 66, Tko ne može da se utiska u uzku povorku, *nad kojom* Gospe prolazi 66, Učevnjaci, umjetnici itd. koji puk nisu, jerbo su *nad pukom*, ali s pukom u jednom zažutvu sklapaju narod 396, Narodna knjiga bez pučke ostaje mramorna ploča *nad mrtvim junakom* 396.

Ovo značenje, u okviru kojega ima i prenesenih, otvara mogućnost za stalne veze *biti* + *nad* + I (*biti nad kim*) i druge iz živoga kolektivnog jezika: *zapovijedati* / *dati zapovjed* (+ D) + *nad* + I (*Magjari su krivi što dadoše Rauhim / zapovjed nad Hrvatskom*); *bdjeti* + *nad* + I (*Vitez s. Jurja bdi nad biokovskom slobodom*) ili neočekivane, sasvim nove, koje stvara sam Pavlinović — *stezati* (+ A) + *nad* + I (*Naše gradjanstvo / nit želi, nit / steže nad pučanstvom kakvo pravo pred zakonom*), *zijati* + *nad* + I (*Dio občinstva je nezahvalno zijao nad »Narodnim listom«*), *zjati* + *nad* + I (*Grobница ta što zja nad biednim Ninom / crnia mi se čini od blata*).

S obzirom na protumačeno značenje, u očekivanim primjerima može se verificirati zamjena s konstrukcijom *iznad* + G (*nad glavama* = *iznad glava*).

27. *pod* + *instrumental*

Zbivanje ili vršenje radnje događa se na točki ili na prostoru koji je »dolje« okomito ili »dolje« koso u odnosu na mjesto prema kojem se orijentiramo:

Pa i oni suze vidiše, što ih vidiše brodari koji su se desili *pod tim otokom* 64, I oko i duša uteče na žalo *pod mojim nogam* razastrto 67, I sad *pod Stazam* leži primorska košturnica 132, A gdje se puk krenuo, tamo se zemlja potresa *pod dušmanskimi nogama /sic/* 397.

²¹ Ove odnose M. Ivić, »Jedno poglavlje...«, str. 151. razjašnjava i potkrepljuje primjerima: *sjedi na klupi* — klupa je mjesto radnje gl. sjediti; *trči po parku* — park je mjesto akcije gl. trčati, ali *stoji nad klupom* — klupa je objekt kojim se orijentiramo o mjestu radnje.

Ustaljene izraze *pod kapom* 393 (kao »pod kapom nebeskom«) i *pod krunom* 14 iz kolektivnoga jezika Pavlinović širi dalje od pravoga i prenesenoga značenja »nalaziti se pod čim« u »biti odjeven u što«, »staviti na se« s nijansom ulaženja u određene okolnosti:

Neke gologlave, neke *pod crvenkapicom*/ neke opet *pod tkanicom*, a neke *pod litarom* 66, Zaželio sam hrvatskoga sina *pod pasom anđjela* od Asisa 67, Nek nam je usvjestno poluvarvarstvo Rusije i sužanjstvo Poljske, tih dviju ranih dilberica *pod lisičinom njemačkom* i *pod latin-skim perjem* 394.

Ta nijansa neutralizira se u konstrukciji *pod* + I. Tek ako te nijanse nema, moguće je konstrukciju smatrati sinonimnom sa dvjema konstrukcijama u kojima bi se mogli javiti gornji primjeri — *pod* + I = s + I (*pod pasom* = s *pasom*), *pod* = I + L (*pod tkanicom* = u *tkanici*).

28. za + instrumental

Radnja upravne riječi vrši se u slijedu, na mjestu koje dolazi »poslije«, koje slijedi predmet u instrumentalu:

Ko da smo se spremili u potjeru za *Turcima* 64, A za *vami* i za *narodom* doći će i vlada 87.

Primjeri ne dopuštaju daljnje zaključke.²²

29. među + instrumental

V. između + genitiv (§ 7).

30. Ø instrumental

Instrumental se može upotrijebiti bez prijedloga u obilježavanju prostornih odnosa. Njime se obilježavaju pojmovi koji znače velike površine prostora koji se, neodređeno koliko, savladuje kretanjem.²³ Kako je instrumental bez prijedloga padež ograničene upotrebe,²⁴ materijal ne pokazuje drugačijih odnosa ni neočekivanih postupaka:

²² Usp. Mihailo Stevanović, »Padežne sintagme s predlogom za«, *Naš jezik*, XI/1961, br. 7—10, osobito str. 223.

²³ M. Ivić, *Značenja sh. instrumentala...*, str. 121, »Jedno poglavlje...«, str. 149.

²⁴ Uzročno značenje čuva se u oblicima s odredbom kao *čijom zaslugom*, kojim povodom (M. Ivić, *Značenje sh. instrumentala...*, »Zaključak«, str. 225—269, »Srpskohrvatski padežni oblici obavezno praćeni odredbom kao pomoćnim morfološkim znakom«, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* IV/1959, str. 154). U jeziku Mihovila Pavlinovića ima primjera *kao graja samim strahom dušmanskim ušutkana* i *mi nismo zemljom siromasi*, nego *s o b o m*, koje sam shvatio uzročno, što je arhaično u odnosu na suvremeni jezik. Usp. rad spomenut u bilj. 1, str. 91.

Arbanas upregao u intove dva žerava i tjeraj *cestom i ledinom* 64, Srđce ti puca od žalosti kad razglédaš *duševnim obzorjem* našega naroda 197, Radi novog oblika sveobće uljudnosti, koja će možda preko nas *Iztokom zavludati* 402.

III. U ovom radu razmotrena su sva prostorna značenja padeža na koja smo naišli u jeziku Mihovila Pavlinovića. Slijed razmatranja uvjetovan je materijalom, zahvaćenim u presjeku koji se može smatrati reprezentativnim. Istraživanje onoga što se realno javlja u jeziku jednoga pisca pokazuje nijansu značenja, originalnost, prisutnost i normalne redundancije živog jezika²⁵ i razlike u učestalosti upotrebe na dijakronijskom i sinkronijskom planu, ali ne može pokazati i sve odnose u jeziku uopće. Da bi se dosljedno poštivao materijal, zadržan je pregledan način izlaganja po padežima, mada dedukcija pruža sliku o istovetnosti značenja pojedinih padeža, vjerojatno dovoljno isticanu u izlaganju.

Materijal je podvrgnut i istraživanju sinonimskih odnosa, da bi se ujedno dobio odnos prema modernom jeziku i unutar Pavlinovićeve jezika, uz ograde postavljene u izlaganju, prijeko potrebne kad se govori o sinonimici u padežnim odnosima. U Pavlinovićevu jeziku ima, kako smo vidjeli, originalnih postupaka u sintagmatici padežnih odnosa, sa stilskom vrijednosti (*od, usred, posred* + G, *niz* + A, *na, o* + L, *nad, pod* + I).

Teško je egzaktno procijeniti koliko je izvan Dalmacije na naš jezik izvršilo utjecaja ovo naše neumorno i — kako je Krleža osjetio — temperamentno pero, koje u hrvatskoj publicistici sačinjava lanac Nodilo—Pavlinović—Supilo. Međutim, moguće je reći da u jeziku Mihovila Pavlinovića nema nemoći, vidljive u jeziku mnogih pisaca »literata«, njegovih suvremenika.

Pisci kojima se kod nas bavi prvenstveno historiografija kulture i politička historiografija obično su predmet interesa u leksičkom smislu — spominju se pojedine njihove riječi, osobito neologizmi u okviru purističkih nastojanja, zatim njihovi stavovi o jeziku, ali se pred njihovim jezikom staje ili se on opisuje metaforički kao »sočan« i sl. U interesu jedne naše buduće modernije gramatike i sintakse, ovdje se čini korak dalje, kako bi se upoznali dublji, gramatički odnosi u padežnoj sintagmatici u jeziku najplodnijih pisaca izvan vidnog polja književne historije. Mihovil Pavlinović, odličan poznavalac narodnog jezika, borac za jezik, sakupljač riječi i narodnog blaga, književni putopisac i publicist, izvanredno je pogodan objekt za taj posao.

²⁵ Usp. o tome opće teorijske stavove u A. Martine, *Jezik i funkcija*, Sarajevo 1973, osobito str. 163—164.

Z u s a m m e n f a s s u n g

In dieser Arbeit werden nur die Raumbedeutungen der Fälle in der kroatoserbischen Sprache auf dem Material des Mihovil Pavlinović, eines sehr fruchtbaren Publizisten, Sprachforscher und Wortsammler bei uns und vor allem in Dalmatien, im 19. Jh. erforscht. Vom Autor sind schon die »Ursachenbedeutungen der Fälle bei M. Pavlinović« erschienen.

Es werden insgesamt 30 syntagmatische Beziehungen der Adverbien mit dem Fall überhaupt erforscht. Das Material wurde dem Erforschen der synonymen Beziehungen unterzogen, wodurch eine Beziehung zur modernen Sprache, innerhalb der Sprache Pavlinovićs gewonnen wurde.

Es wurden Bedeutungsnuancen erforscht, die Anwesenheit der lebendigen Sprache synchronischer und diachronischer Ebene. Zugleich wurde die Originalität der Vorgänge in der Syntagmatik der Beziehungen mit Stilwert erklärt [*od, usred, posred* + G, *ntz* + A, *na, o* + L, *nud, pod* + I].